

تبیین مفهوم ارزشیابی شایستگی محوری و الگوهای آن بر اساس اسناد بالادستی تحول بنیادین

کلیدواژه‌ها:

ارزشیابی شایستگی محور، ارزشیابی فرایند محور، ارزشیابی نتیجه محور، حوزه‌های تربیت و یادگیری

«سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» به‌عنوان نقشه راه تغییرات و تحولات در نظام آموزشی کشور جمهوری اسلامی ایران، پس از ۱۵ جلسه نشست کارشناسی سرانجام در تاریخ ۱۳۹۰/۷/۵ در «شورای عالی انقلاب فرهنگی» به تصویب نهایی رسید. در بند بخش دوم فصل هشتم سند، مسئولیت بررسی، تصویب و ابلاغ سیاست‌های اجرایی، طراحی سازوکار تحقق اهداف، اصلاح ساختار و... و نیز نظارت بر حسن اجرای برنامه‌های تحول راهبردی برعهده شورای عالی آموزش و پرورش گذاشته شده است (ص ۳۲، سند).

یکی از دستاوردهای مهم شورای عالی آموزش و پرورش در عملیاتی کردن مفاد سند تحول بنیادین، موضوع راهکار ۲-۱۹ سند مربوط به

طراحی و اجرای نظام ارزشیابی از پیشرفت

تحصیلی در تمام دوره‌ها» است. در راهکار ۲-۱۹

سند، سه نوع ارزشیابی برای گذر از دوره‌ها و ارتقای پایه‌های تحصیلی به شرح زیر پیشنهاد شده است:

۱. گذر از دوره‌های تحصیلی براساس ارزشیابی نتیجه‌محور (مبتنی بر استانداردهای ملی) باشد.

۲. ارتقای پایه‌های تحصیلی در دوره ابتدایی براساس ارزشیابی فرایندمحور باشد.

۳. ارتقا در پایه‌های دوره‌های متوسطه اول و دوم براساس رویکرد تلفیقی (فرایندمحور و نتیجه‌محور) باشد.

در اسناد بالادستی تحول بنیادین تأکید شده است، در طراحی تمام ابعاد نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران، به‌ویژه ارزشیابی پیشرفت تحصیلی، به عنصر شایستگی محوری توجه خاص شود. در این اسناد شایستگی‌های پایه به مجموعه‌ای از صفات، توانمندی‌ها و مهارت‌های فردی و جمعی ناظر بر همه جنبه‌های هویت (عاطفی، ارادی، عملی) و معطوف به همه مؤلفه‌های جامعه صالح اشاره دارد که همه احاد اجتماع برای درک و بهبود مستمر موقعیت خود و دیگران، و نیز تحقق مرتبه قابل قبول حیات طیبه باید آن‌ها را داشته باشند.

در سند برنامه درسی ملی نیز انتظار می‌رود، یادگیرنده در حوزه‌های ۱۱ گانه تربیت و یادگیری (شامل ۱. حکمت و معارف اسلامی، ۲. قرآن و عربی، ۳. زبان و ادبیات فارسی، ۴. فرهنگ و هنر، ۵. سلامت و تربیت بدنی، ۶. کار و فناوری، ۷. علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، ۸. ریاضیات، ۹. علوم تجربی، ۱۰. زبان‌های خارجی، ۱۱. آداب و حمایت‌های زندگی و بنیان خانواده)، از لحاظ عناصر پنج‌گانه عقلی، ایمانی، علمی، عملی و اخلاقی به حد شایستگی برسد، طوری که بتواند موقعیت خود را نسبت به خود، خدا، دیگر انسان‌ها و نظام خلقت به درستی درک و اصلاح کند (ص ۱۴، سند برنامه درسی ملی). با توجه به اینکه در مبانی نظری اسناد تحول بنیادین و برنامه درسی ملی عنصر «شایستگی محوری» از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، لذا ضرورت دارد در طراحی تمام ابعاد نظام ارزشیابی پیشرفت تحصیلی بر آن تأکید جدی شود. در ادبیات پژوهشی، برای تعریف سازه شایستگی از رویکردهای متفاوتی استفاده شده است که آن‌ها را می‌توان به چهار طبقه زیر تقسیم کرد:

الف) رویکرد مبتنی بر عملکرد در موقعیت‌ها

در این رویکرد شایستگی به معنای توانایی انتقال دانش و مهارت به موقعیت‌های جدید است. به اعتقاد فیشر و مارتیز (۱۹۹۴)، شایستگی با عملکرد مؤثر فرد درون یک محیط خاص در ارتباط است. مالدر نیچهوف و بوینکرهوف (۱۹۹۵) شایستگی را توانایی شخصی برای مواجه شدن با چالش‌ها محیطی تعریف کردند. چیتام و وجی ورز (۱۹۹۶) شایستگی را توانایی انجام موفقیت‌آمیز یک فعالیت و تکلیف در موقعیت‌های مبتنی بر سطوح عملکرد مورد انتظار تعریف می‌کنند. روبل و فاین گال (۲۰۱۱) شایستگی را «دانش، مهارت، نگرش و دیگر ویژگی‌های مرتبط با انجام یا تکمیل یک تکلیف در موقعیت‌های متفاوت و نه فقط دانش» تعریف می‌کنند. سامر (۲۰۱۱) عقیده دارد، «شایستگی شامل دانش و مهارت اساسی نگرش‌های مورد نیاز برای عملکرد موفقیت‌آمیز و کارآمد در یک تکلیف یا موقعیت واقعی زندگی است.

ب) رویکرد مبتنی بر کسب پیامدها

در این رویکرد شایستگی به معنای توانایی کسب اهداف کلان و خرد پیش‌بینی شده در نظام آموزشی است. کمب (۱۹۹۸) شایستگی را توانایی تولید محصول با توجه به اهداف کلان و خرد تعریف می‌کند. از نظر تریندو (۲۰۰۸)، شایستگی توانایی کاربرد دانش و مهارت برای تولید پیامدهای مورد انتظار است.

ج) رویکرد مبتنی بر مهارت ویژه

بلیز (۱۹۹۷) شایستگی را مهارت یا مجموعه‌ای از مهارت‌های ویژه تعریف می‌کند که در موقعیت مشخصی به کار می‌رود. در واقع، شایستگی مهارت ترکیب دانش با دیگر مهارت‌های مرتبط به منظور انتقال آموخته‌ها به دیگر موقعیت‌هاست.

د) رویکرد مبتنی بر فرایند

کاکس و بیال (۱۹۹۷) شایستگی را فرایند یادگیری توانایی که باعث می‌شود، یادگیرنده به چالش‌ها و مسائل موجود در یک نظام اجتماعی خاص پاسخ کارآمد نشان دهد، تعریف می‌کنند.

با توجه به تعریف‌های ذکر شده می‌توان گفت، شایستگی مهارت و توانایی یادگیرنده در انجام موفقیت‌آمیز عملکرد در یک حیطه یادگیری در درون موقعیت‌های زندگی است. در برنامه جامع «دیسکو» از مفهوم شایستگی تعریفی بسیار جامع و علمی (طوری که اکثر تعاریف را در برگیرد و بر

تلفیقی: «تلفیق شواهد و نتایج حاصل از ارزشیابی فرایندمحور و نتیجه‌محور به منظور قضاوت و تصمیم‌گیری برای ارتقای یادگیرندگان به پایه تحصیلی بالاتر در دوره‌های اول و دوم متوسطه.»

اصول ارزشیابی شایستگی محور

با رعایت اصول حاکم بر ارزشیابی پیشرفت تحصیلی - تربیتی در برنامه درسی ملی، لازم است اصول خاص زیر در اجرای چارچوب ارزشیابی شایستگی محور رعایت شوند:

● **عملکردگرایی:** اندازه‌گیری عملکرد شاخص فرایند و تحقق میزان شایستگی است. ارزشیابی باید عملکرد یادگیرنده را هنگام انجام تکلیف‌های مسئله‌دار در موقعیت‌های یادگیری (خود و دیگران) مورد توجه قرار دهد.

● **کل‌نگری:** در ارزشیابی شایستگی‌های کسب شده باید عملکرد یادگیرندگان به صورت یکپارچه (دانش، مهارت، نگرش، گرایش [میل]، اراده و باور) در موقعیت‌های مسئله‌محور و واقعی مورد توجه قرار گیرد.

● **یادگیرنده محور:** ارزشیابی باید نقش یادگیرنده را در فرایند خودسنجی/سنجش هم‌سالان برای درک و بهبود موقعیت مورد تأکید قرار دهد.

● **بازخورد سازنده:** در ارزشیابی فرایندمحور بازخوردها در فرایند کسب شایستگی و قضاوت در مورد نتایج حاصله باید مبتنی بر داده‌های کیفی و در ارزشیابی نتیجه‌محور مبتنی بر داده‌های کیفی و کمی باشد. این بازخوردها باید بتوانند زمینه درک و اصلاح موقعیت را از سوی یادگیرنده فراهم آورند.

الگوهای ارزشیابی شایستگی محور

الف) الگوی ارزشیابی فرایندمحور

۱. چرخه ارزشیابی فرایندمحور در جریان آموزش

هدف از اجرای این ارزشیابی جمع‌آوری نظام‌دار شواهد، قضاوت ارزشی در خصوص شواهد و ارائه بازخوردهای تحصیلی با مشارکت دانش‌آموز درباره نحوه کسب یا تحول هر یک از مراحل پنج‌گانه شایستگی برای رسیدن به اهداف خاص هر حوزه یادگیری در برنامه درسی است. در چرخه این نوع ارزشیابی از انواع روش‌های جمع‌آوری اطلاعات و شواهد متناسب با هدف خاص هر درس استفاده می‌شود.

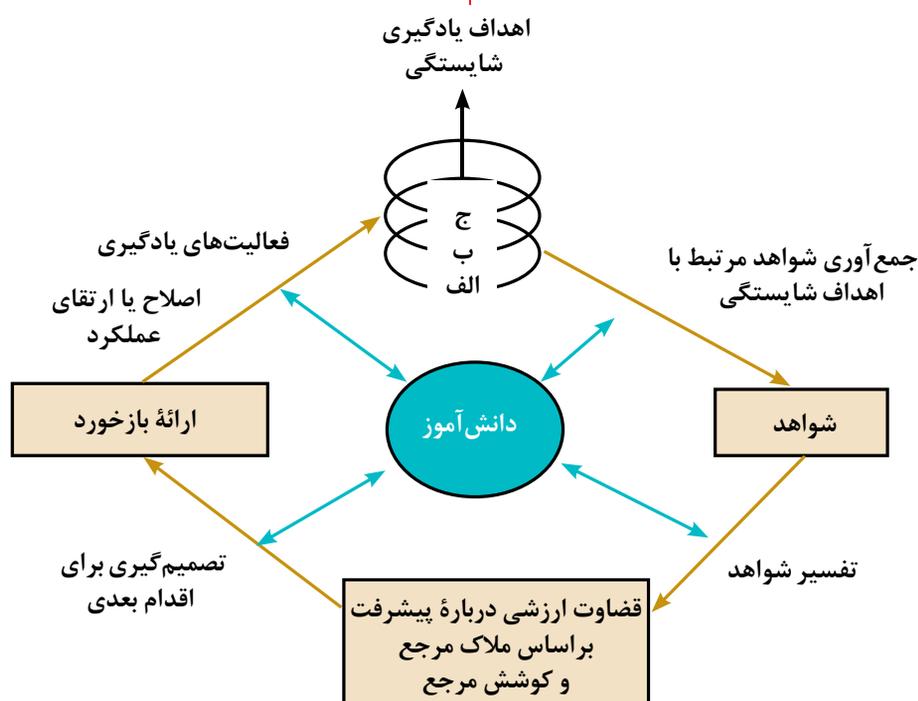
عناصر سازنده‌گرایی این مفهوم تأکید شود) ارائه شده است. در این تعریف آمده است: شایستگی «نظامی از توانایی‌ها و ساختارهای ذهنی است که با بسیج و هماهنگ کردن دانش، مهارت‌ها (شناختی - کاربردی) و نیز رفتارهای اجتماعی چون نگرش‌ها، هیجان‌ها، ارزش‌ها و انگیزه‌های یادگیرنده، امکان نشان دادن یک عملکرد موفقیت‌آمیز سازمان‌یافته را در موقعیت‌های چالش‌زای زندگی فراهم می‌کند.» در این تعریف، شایستگی توانایی ذهنی محسوب می‌شود که یادگیرنده در پاسخ به نیازها و چالش‌های محیطی با به‌کار بستن مستمر دانش، مهارت‌ها و نگرش در موقعیت‌های واقعی آن را شخصاً می‌سازد. **خوش خلق** در تحقیق خود (۱۳۹۵) با عنوان «طراحی و اعتباربخشی چارچوب نظری ارزشیابی شایستگی محور براساس مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش»، به بررسی تعریف مفهوم شایستگی و الگوهای ارزشیابی شایستگی محور از منظر اسناد بالادستی پرداخت. براساس نتایج این پژوهش، مفهوم یادگیری شایستگی محور و اصول و الگوهای ارزشیابی مشخص شد که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود

۱. **یادگیری شایستگی محور:** «مجموعه صفات و توانایی‌هایی است که یادگیرنده با ترکیب و هماهنگ کردن دانش، نگرش، گرایش (میل)، باور، اراده و مهارت‌های مرتبط با ساحت‌های شش‌گانه به صورت یک کل سازمان‌یافته در وجود خود فعلیت و امکان عملکرد موفقیت‌آمیز و آگاهانه را جهت درک رابطه‌ها و بهبود مداوم موقعیت خود و دیگران براساس معیارهای اسلامی فراهم می‌کند (عمل).»

۲. **ارزشیابی پیشرفت تربیتی فرایندمحور:** «جمع‌آوری و تحلیل نظام‌دار شواهد درباره فرایند دستیابی یادگیرنده به مراتبی از شایستگی‌ها یا نتایج یادگیری به منظور قضاوت و ارائه بازخورد برای اصلاح و هدایت عملکرد در طول پایه/دوره تحصیلی»

۳. **ارزشیابی پیشرفت تربیتی نتیجه‌محور:** «جمع‌آوری و تحلیل نظام‌دار شواهد درباره میزان دستیابی یادگیرنده به مراتبی از شایستگی‌ها یا نتایج یادگیری به منظور قضاوت و تصمیم‌گیری درباره ارتقای آنان: الف) به دوره‌ها (به صورت اهداف دوره). ب) به پایه‌های بالاتر (به صورت اهداف خاص پایه) در دوره‌های اول و دوم متوسطه.

۴. **ارزشیابی پیشرفت تربیتی با رویکرد**

نمودار ۱. الگوی مفهومی چرخه ارزشیابی فرایندمحور در جریان آموزش

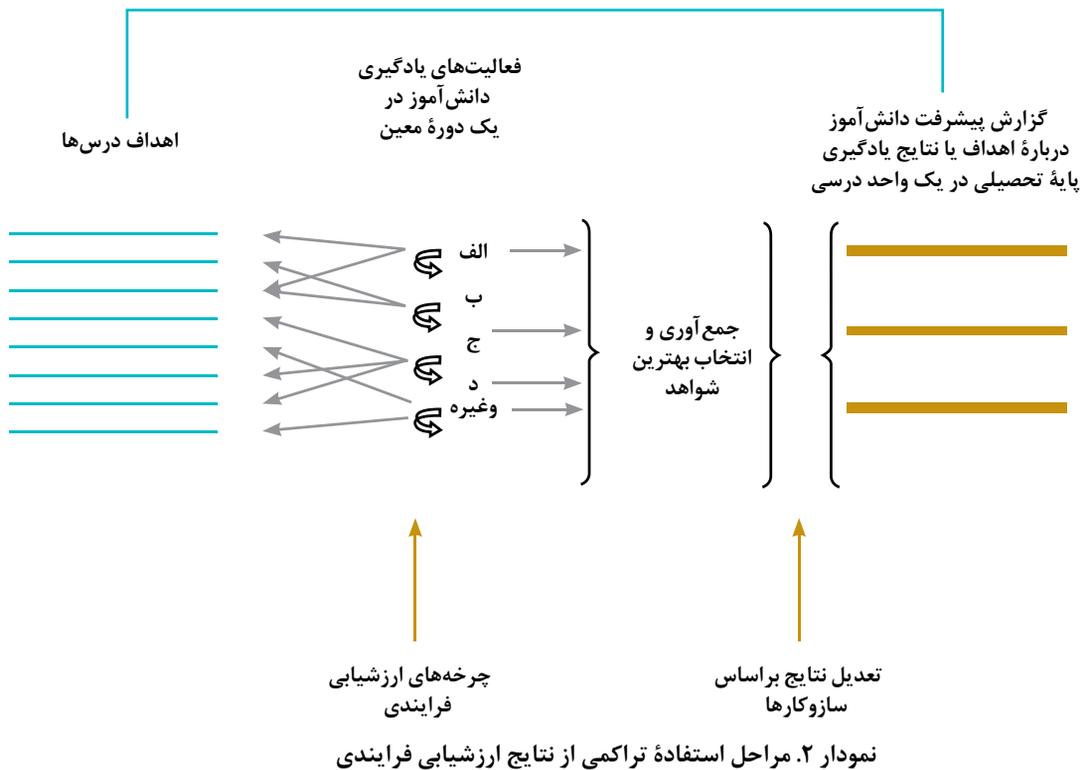
۲. چرخه ارزشیابی فرایندمحور در طول سال تحصیلی

از مجموع شواهد و نتایج حاصل از چرخه ارزشیابی فرایندمحور در جریان آموزش می توان برای خلاصه کردن شایستگی های کسب شده در زمان های معین (نوبت اول و دوم) یک سال تحصیلی استفاده کرد. به این شیوه ارزشیابی اصطلاحاً «**استفاده تراکمی از نتایج ارزشیابی های فرایندی**» گفته می شود. برای اجرای این نوع ارزشیابی لازم است، معلم پس از استفاده از شواهد و نتایج حاصل از ارزشیابی های فرایندی در جریان آموزش، برای اصلاح یا ارتقای عملکرد، آن ها را به صورت هدفمند، منظم و سازمان یافته در کارپوشه هر دانش آموز قرار دهد. سپس در زمان های معین، مثلاً نوبت اول یا دوم، با مشارکت یادگیرنده از بین تمامی شواهد سازمان یافته، بهترین شواهد را براساس ملاک های مرتبط با اهداف خاص پایه و تلاش های روبه رشد یادگیرنده به عنوان نمونه معرف شایستگی یا عملکرد در حوزه یادگیری مربوط انتخاب و پس از تعدیل آن ها با استفاده از سازوکارهای معین، از این نمونه ها به عنوان شاخصی برای معرفی شایستگی کسب شده در هر یک از حوزه ها استفاده کند. مراحل استفاده تراکمی از نتایج ارزشیابی فرایندی در نمودار ۲ نمایش داده شده است.

در این الگو دانش آموز در مرکز ارزشیابی فرایندمحور قرار دارد. در نمودار ۱، فلش هایی که دارای دو جهت هستند، نشان می دهند که یادگیرنده در همه مراحل ارزشیابی از جمع آوری شواهد تا ارائه بازخورد و اصلاح یا ارتقای عملکرد نقش فعال دارد. زیرا عملکرد باید توسط او شخصاً انجام شود. قضاوت ها در ارزشیابی فرایندمحور براساس ملاک های از پیش تعیین شده و میزان تلاش های یادگیرنده است.

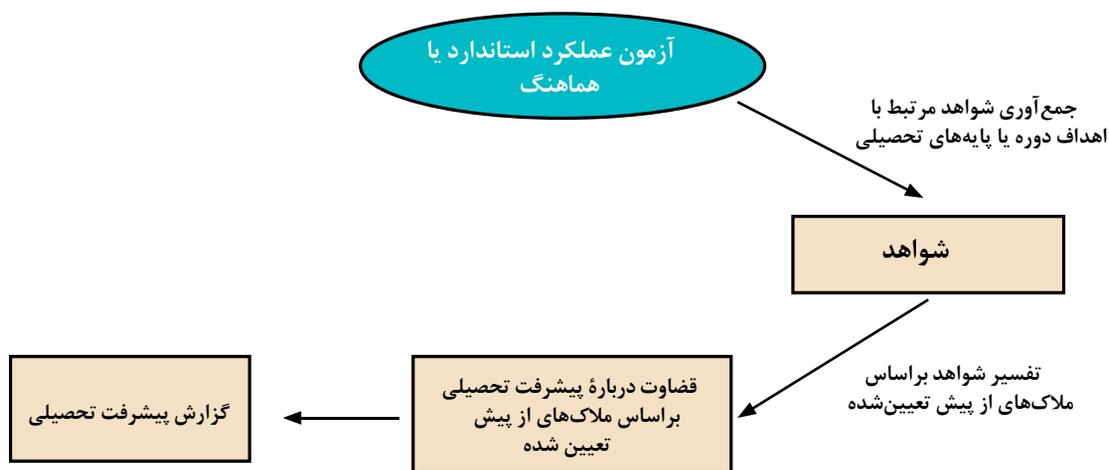
ویژگی های این الگو عبارتند از:

- کلیه مراحل ارزشیابی با هدایت معلم و مشارکت دانش آموز انجام می گیرد.
- فرایند آموزش و ارزشیابی با یکدیگر آمیخته و باعث تصمیم گیری های کارآمد در اصلاح و یا ارتقای عملکرد می شود.
- پیشرفت در اهداف یادگیری یک مرحله از تحول شایستگی، با اهداف مراحل بعدی به هم مرتبط می شوند.
- به فعالیت ها و اعمالی ختم می شود که یادگیری بعدی را حمایت می کند.
- نتایج ارزشیابی به صورت عدد یا نمره گزارش نمی شود.

و دوره تحصیلی)، به منظور تصمیم‌گیری درباره تعیین میزان دستیابی یادگیرندگان به اهداف پایه یا دوره تحصیلی (استانداردهای ملی)، برای ارتقا به پایه‌ها و دوره‌های تحصیلی بالاتر و کارآمدی برنامه درسی و روش‌های آموزشی است.» الگوی مفهومی ارزشیابی نتیجه‌محور در نمودار ۳ نمایش داده شده است.

(ب) الگوی ارزشیابی نتیجه‌محور در نظام تعلیم و تربیت شایستگی‌محور، ارزشیابی نتیجه‌محور «به معنای جمع‌آوری نظام‌دار و تحلیل شواهد درباره شایستگی‌های کسب شده توسط یادگیرنده، متناسب با نتایج یادگیری پیش‌بینی شده برای هر یک از حوزه‌های یازده‌گانه یادگیری، در یک دوره زمانی معین (پایان پایه

نمودار ۳. الگوی مفهومی ارزشیابی نتیجه‌محور

جدول عناصر و انواع الگوهای ارزشیابی پیشرفت تربیتی شایستگی محور بر حسب دوره‌های تحصیلی

دوره‌های تحصیلی		ابتدایی		متوسطه اول و دوم	
انواع	عناصر	ارزشیابی فرایند محور (در جریان آموزش و طول سال تحصیلی)	ارزشیابی نتیجه محور (پایه نهم و دوازدهم)	ارزشیابی فرایند محور (در جریان آموزش و طول سال تحصیلی)	ارزشیابی تلفیقی محور
شاخص	نشان دادن عملکرد مؤثر در انجام تکالیف مرتبط با اهداف دوره در انواع موقعیت‌ها	نشان دادن عملکرد مرتبط با مراتب نتیجه یادگیری پیش‌بینی شده به صورت اهداف عملکردی در انواع موقعیت‌ها	نشان دادن عملکرد مؤثر در انجام تکالیف مرتبط با مراتب نتیجه یادگیری پیش‌بینی شده به صورت اهداف عملکردی در انواع موقعیت‌ها	نشان دادن عملکرد مؤثر در انجام تکالیف مرتبط با مراتب نتیجه یادگیری پیش‌بینی شده به صورت اهداف عملکردی در انواع موقعیت‌ها	نشان دادن عملکرد مؤثر در انجام تکالیف مرتبط با اهداف عملکردی و خاص هر پایه
شواهد و ابزار جمع‌آوری آن	آزمون عملکردی پایان دوره، به علاوه تلخیص اطلاعات عملکردی حاصل از ارزشیابی فرایندی تمام دوره‌ها	نتایج انواع روش‌های سنجش عملکرد	آزمون عملکردی پایان دوره، به علاوه تلخیص اطلاعات عملکردی حاصل از ارزشیابی تلفیقی پایه‌ها	آزمون عملکردی پایان دوره، به علاوه تلخیص اطلاعات عملکردی حاصل از اجرای ارزشیابی فرایندی در هر پایه	آزمون عملکردی پایان هر پایه تحصیلی، به علاوه تلخیص اطلاعات حاصل از اجرای ارزشیابی فرایندی در هر پایه
معیار قضاوت	براساس اهداف دوره‌های تحصیلی مشخص می‌شود	براساس اهداف دوره‌های تحصیلی مشخص می‌شود	براساس اهداف دوره‌های تحصیلی مشخص می‌شود	براساس اهداف عملکردی واحدهای درسی، به علاوه اهداف خاص هر پایه مشخص می‌شود	براساس اهداف عملکردی واحدهای درسی، به علاوه اهداف خاص هر پایه مشخص می‌شود
بازخورد تراکمی	نوبت اول به صورت کیفی - توصیفی و نوبت دوم به صورت عددی	نوبت اول به صورت کیفی - توصیفی و نوبت دوم به صورت عددی	نوبت اول به صورت کیفی - توصیفی و نوبت دوم به صورت عددی	نوبت اول به صورت کیفی - توصیفی و نوبت دوم به صورت عددی	نوبت اول به صورت کیفی - توصیفی و نوبت دوم به صورت عددی

* پی‌نوشت

1. Deseco

* منبع

خوش‌خلق، ایرج (۱۳۹۵). «طراحی و اعتباربخشی چارچوب نظری ارزشیابی شایستگی محور بر اساس مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش»، شورای عالی آموزش و پرورش.